

GRAD KOPRIVNICA NA PUTU MODERNIZACIJE (1848. - 1900.)

TOWN OF KOPRIVNICA EN ROUTE TO MODERNIZATION (PERIOD 1848-1900)

Mira Kolar-Dimitrijević

Profesorica u mirovini

Draškovićeve 23, Zagreb

mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno / Received: 11. 8. 2008

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2008.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 94.394 (497.5) Koprivnica

SAŽETAK

Koprivnica je ušla u građansko doba u drugoj polovici 19. stoljeća kao mali, zaostali grad, stisnut između građanske i vojne Hrvatske. Međutim, izuzetnim zalaganjem njezinih građana i osobito došljaka koji su se izvrsno infiltrirali među domicilno stanovništvo, grad se, osim u razdoblju kriza, počeo izvrsno razvijati i do kraja stoljeća izgrađeni su čvrsti temelji modernog grada. Najdulje je razdoblje načelnikovanja Viktora pl. Špišića, Mažuranićeva pristaše, te ga stoga treba tretirati jednako kao Lovrića u Sisku ili Pejakovića u Petrinji. Bila je to skupina pametnih ljudi koji su izgrađivali svaki grad kao posebnu kulu u sustavu Hrvatske. No, dosta su toga učinili i mađaroni. Istina, Josip Jelačić dolazi na polaganje temelja nove osnovne škole 1856., ali se povjerenik Koloman pl. Matačić zalaže da grad ide u velike investicije koje će ga promijeniti, a ne u krpanje i preživljavanje kako su predlagali neki štedljivi i oprezni gradski zastupnici Koprivnice. Kretanje velikim koracima pomaknulo je Koprivnicu naprijed i usprkos nepovoljnom položaju u Križevačkoj, odnosno od 1886. u Bjelovarsko-križevačkoj županiji, grad koristi svoj prometni položaj na glavnoj pruzi Mađarska - more i položaj raskrižja na putu u Đurđevac, odnosno u Varaždin i Međimurje. Na početku 20. stoljeća Koprivnica je imala sve što su imali najperspektivniji gradovi Hrvatske i bio joj je otvoren put za daljnji razvoj koji se ostvario u vrijeme gradonačelnika Vargovića. U iznimno nepovoljnim okolnostima i s velikim poteškoćama građani Koprivnice su očuvali su svoju narodnost i razvili samoupravu, a uz to su bili pripremljeni na otvaranje tvornica i gimnazije te na intenzivniji gospodarski razvoj koji završava krajem Prvoga svjetskog rata.

Ključne riječi: Grad Koprivnica, gradska uprava, 1848. - 1888., modernizacija

Key words: Town of Koprivnica, town's administration, period 1848-1888, modernization

Koprivnica je grad još od 4. studenoga 1356. godine. Iako je zadržala uvijek značajne karakteristike grada, u vrijeme turskih ofenziva bila je u službi obrane Hrvatske od Osmanlija, pa je dobrim dijelom poprimila karakteristike vojne tvrđave. Odlukama carice Marije Terezije Varaždinu, a zatim i Koprivnici vraćene su njihove uloge gradova kao središta trgovine i proizvodnje. No, za razliku od Varaždina koji je na neki način štitila, u Koprivnici je to vraćanje u okvire ka-

snofeudalnog a zatim i građanskog društva protjecalo s velikim poteškoćama i zastojima, usponima i padovima.

Tako je bilo i 1848. godine, u prijelomnom razdoblju kada je ban Josip Jelačić u Hrvatskoj i Slavoniji ukinuo kmetstvo te oslobodio seljaštvo tlake i crkvene desetine. U doba Jelačićeva rata s Mađarskom u Koprivnici je boravio velik broj vojnika i ranjenika Prve banske pukovnije, a tu su bila i velika skladišta. Koprivnica je Jelačiću bila prvo mjesto u Hrvatskoj na koje se mogao u potpunosti osloniti nakon prijelaza Drave. Kada je sazvao Sabor u Zagrebu, Koprivnici je umjesto jednog, dano pravo na dva predstavnika. Tako su na Sabor 10. lipnja 1848. iz Koprivnice došli Andrija Brebrić i Martin Šegrc, a iz podravsko-koprivničkog kotara Đuro Lendvaj i Adam Viktor Somogji. U gradu Križevcima je izabran za zastupnika Josip Janda, ali su Križevačku županiju predstavljali zastupnici Križevačke pukovnije Eduard Gregurić, Josip Halla, Maksim Mašić i Vincenc Mirković, a Križevački kaptol je zastupao Janko Goleš.¹ Grad Varaždin imao je četiri zastupnika u Saboru, a Varaždinska županija deset pa se utjecaj Križevčana i Varaždinaca osjetio u Saboru mnogo više nego predstavnika Koprivnice. To ukazuje da je Koprivnica tijekom 18. i polovice 19. stoljeća, okružena teritorijem Đurđevačke i Križevačke pukovnije, a bez svoga plemstva, izgubila dosta od svoga ugleda. Iz Križevačke pukovnije, koja je imala sjedište u Bjelovaru, intenzivno se vršio pritisak na Koprivnicu, a to su činili i časnici Đurđevačke pukovnije. Stiješnjena između dvije pukovnije bez znatnije uloge u županijskom sustavu, Koprivnica je bila samo obrtničko i trgovačko mjesto za dobro opskrbljivanje vojske, a možda i ukrašavanje časničkih uniformi jer su ondje još 1860. godine radile dvije predionice svile, iako su zatvorene u Varaždinu i Bjelovaru.² Pritom odnosi između civilnih vlasti i vojnika u gradu nisu bili uvijek dobri. Svrtište K zlatnom križu«možda je imalo ulogu prometovanja svilom za potrebe susjedne Mađarske, za razliku od hotela K caru austrijskom gdje su odsjedali časnici pukovnija i pokoji plemić jer je taj hotel do 1848. držao grof Inkey iz Rasinje. Neodređen i slab položaj grada Koprivnice u središnjim tijelima vlasti, koja su se počela formirati kao Bansko vijeće, odnosno bansko namjesništvo, dugo su negativno utjecali na razvoj Koprivnice. No, Koprivnica je uspjela biti tretirana kao podravska podžupanija Varaždinske županije sve do 1861., što je bilo ključno za njezin građanski razvoj. Iako se povremeno u gradskoj upravi pojavljuju činovnici koji su pripadnici vojničkog staleža, taj je utjecaj sve više slabio, da bi 1872. i u potpunosti prestao razvojem Đurđevačke i Križevačke pukovnije. Grad Koprivnica mogao je tada mnogo snažnije svoj razvoj povjeriti trgovcima i obrtnicima te i dalje nuditi svoje usluge i proizvode vojnom vodstvu. Kao multinacionalni grad s većim slobodama nego u komunitatima, privlačio je vješte trgovce sa svih strana koji su već 1821. ovdje osnovali Trgovački gremij, a 1869. i Trgovačko-obrtničku čitaonicu u kojoj su mogli doznati sve što se zbivalo na gospodarskom planu u monarhiji. Plemstvo nije bilo zainteresirano za trgovinu, a u Koprivnici su neki imali kuće, ali nisu imali značajniju ulogu u povijesti grada. Geografski položaj na stjecištu putova sjever - jug i istok - zapad u ravnici osigurali su Koprivnici stabilno mjesto u prometnim uslugama koje su se iz godine u godinu sve više pojačavale.³ Sabor u Zagrebu nije dovršio svoj posao te je odgođen u srpnju 1848. nakon jednomjesečnog zasjedanja. Njegove odluke car nije potvrdio, nego se nakon proglašenja Ustava u ožujku 1849. počelo s organiziranjem uprave od početka, kao da Sabor nije o tome raspravljao. Ipak je ban Josip Jelačić - barem do 1854. kada je uveden Bachov apsolutizam i on pretvoren u običnog namjesnika, uz zadržavanje titule - povremeno intervenirao te je proglasio slobodu obrta, a u želji da pomogne opismenjivanje svoje »vjerne« Koprivnice, došao

¹ Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848. - 2000., I. 1848. - 1867.*, Zagreb, 2000, 154 - 158.

² Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Koprivnica, Atlas gradova, III. svezak*, Koprivnica 2003., str. 97.

³ Hrvoje PETRIĆ, *Koprivnica na razmeđu epoha (1765. - 1870.)*, Koprivnica - Zagreb, 2000., str. 9, 12 - 18.

je 17. travnja 1856. na polaganje kamena temeljca za novu pučku školu. To je bila velika svečanost i školu je 27. listopada 1857. počelo polaziti 134 dječaka i 96 djevojčica.⁴ No, tek u vrijeme bana Šokčevića brisan je apsolutistički duh iz školskih udžbenika, a naši su učitelji počeli raditi po udžbenicima na hrvatskom jeziku. Od bečkog ravnateljstva uspjelo se preuzeti nakladu školskih knjiga za Hrvatsku i Slavoniju te su se brzo počele priređivati, a zatim i tiskati školske knjige u svim vrstama škola. Uvedena je i »knjiga narodna o dužnostih i pravih državljana«. Školstvo se, dakle, ponarodilo, a to je bila najvažnija tekovina tog neoapsolutističkog vremena koje je ipak bilo mnogo podnošljivije nego vrijeme otvorenog apsolutizma.⁵ To je i vrijeme osnivanja Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu pod koju spada i područje grada Koprivnice.

Gradska uprava Koprivnice djelovala je skromno, usprkos višestoljetnoj tradiciji.

Od 1848. gradom je upravljao gradski sudac i kapetan. Pri kraju Jelačićeva banovanja gradonačelnik je bio Janko Demetrović koji je podnosio svoje izvještaje velikom županu Križevačke županije Ljudevitu Vukotinoviću-Farkašu, a on pak Banskom vijeću, odnosno banu te poslije 1853. ministarstvu u Beču. Na tom prvom stupnju upravljanja Koprivnicom glavnu su ulogu u gradu ipak imali preporoditelji, što se odrazilo i na intenzivnom kazališnom životu. Građani su još uvijek bili pod dojmom pobjede nad Mađarima te se u tom vremenu izgradnje svijesti o vlastitoj narodnosti ponaroduju i mnoga njemačka prezimena. Međutim, zbog nepoznatih razloga, a vjerojatno zbog nedostatka novca, mnogo je planiranih poslova ostalo nedovršeno.

Car je, međutim, silvestarskim patentom od 31. prosinca 1851. godine ukinuo ožujski Ustav iz 1849. koji je jamčio pravo njegovanja narodnog jezika i ukazao da je to apsolutizam nove vrste. Zapravo centralna uprava pod ministrom Aleksandrom Bachom jača pa je to izraženo kroz opću germanizaciju. Ban je - iako mu je ostavljen taj naziv koji mu je u narodu davao značaj kralja - zapravo bio samo carev namjesnik, činovnik podređen Beču čije je naloge morao točno izvršavati. Uredbom od 16. srpnja 1850. raspuštene su i županijske skupštine, čime je zapravo poništena feudalna samouprava bez uvođenja nove građanske sve do 1861. kada su županije obnovljene. Županijske skupštine imale su veliku političku moć jer su međusobnim povezivanjem i informiranjem najutjecajnijih ljudi određenog područja postali branitelji interesa svoga kraja i međusobne povezanosti bogatih i moćnih ljudi. U to su vrijeme ukinute i samouprave kraljevskih gradova te su svi gradovi, osim Zagreba, 1851. došli pod nadležnost velikog župana koji je davao naloge kotarskim načelnicima na svom području. Koprivnički kotarski predstojnik Grigorije Roksandić, umirovljeni graničarski majstor, zasadio je prvi drvored koprivničkog parka koji je poslije postao veoma poznat. On je bio odgovoran samo križevačkom velikom županu Ljudevitu Farkašu Vukotinoviću, a on banu i njegovu Vijeću. Gradski su oci počeli shvaćati važnost položaja Koprivnice na granici između plemićkog inertnog Hrvatskog zagorja i podravsko-slavonskog istoka gdje je sve živjelo u očekivanju razvojačenja granice. Koprivnica malo-pomalo shvaća i svoju centralnu ulogu u Podravini, iako je administrativno i dalje gradić na granici. Godine 1858. Ivan Gjurkan gradi prvi parni mlin u Koprivnici i iako se radi o kombinaciji vodene snage s parnom, ipak treba reći da je taj paromlin počeo raditi četiri godine prije zagrebačkog paromlina, pa mu pripada primat u seriji brojnih parnih mlinova koji su sagrađeni u Podravini u drugoj polovici 19. stoljeća.

Bachov apsolutizam bio je teško podnošljiv zato što su se morale slušati naredbe »odozgo«, ali je ipak u to vrijeme uprava postala bolje uređena i sa stručnijim činovništvom. To je i u Ko-

⁴ Mate SUDETA, Povijesni podaci o postanku i razvitku osnovne škole u Koprivnici, *Podravske novine*, 27. lipnja 1931. godine.

⁵ Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850. - 1860.*, Zagreb, 1986., 462

privnici imalo za posljedicu da je 1859. počela prva katastarska izmjera grada, a određen je i iznos od 1920 forinti za razgradnju zapadnog revelina. U prvoj katastarskoj izmjeri kuće su dobivale brojeve po vremenu gradnje, pa je vladala poprilična zbrka pri traženju određenog broja. Stroga uprava i veliki porezi nametani »odozgo« prouzročili su kod građana nezadovoljstvo koje se moglo umanjiti samo vraćanjem Ustava i obećanjem »suvremenog poboljšanja u upravi i zakonodavstvu«.⁶

Zbog rata u Italiji bečki je dvor zapao u financijsku krizu te je nezadovoljstvo naroda nastojao smiriti vraćanjem Ustava i sazivanjem pokrajinskih i zemaljskih sabora. Carskim rješenjem od 16. siječnja 1861. godine, a na prijedlog Banske konferencije kojoj je na čelu bio ban Josip Šokčević, uvedeno je novo uređenje županija, kotareva, gradova, trgovišta i seoskih općina. Međutim, Šokčević kao vojnik, koji je veći dio banovao bez Sabora, nije mogao a da Hrvatskom ne upravlja strogim nalogima. Održavane su brojne vježbe, a 1862. sagrađen je i most kod oružane, koji je olakšao prometne veze Koprivnice s Bjelovarom. Nastavljeno je organiziranje rušenja velikih i snažnih bedema oko grada, koji su sprečavali brzo kretanje. No, posao je bio tako velik da je rušenje trajalo više od 30 godina.⁷ Godine 1869. načinjen je i novi katastarski plan, prema kojemu su se brojevi kretali poput Mliječne staze u smjeru kazaljke na satu.⁸ To je znatno olakšalo i ubrzalo posao pronalaženja adresata. Naputkom o uređenju županija, kotareva, gradova, trgovišta i seoskih općina zajamčena je samouprava, ali to je bila samouprava imućnih slojeva, zasnovana na plaćanju poreza i položaja. Koprivnica je izgubila podžupanijski status te dobila ulogu kotara, jedno mjesto u Saboru i nekoliko mjesta u Županijskoj skupštini u Križevcima na osnovi poreznog cenzusa. Počelo je doba plutokracije koja omogućava došljacima iz Mađarske ili Austrije brzu infiltraciju u hrvatsko društvo, dakako pod uvjetom prihvaćanja koprivničkih propisa. Koprivnica je dobila ulogu vrata za novo stanovništvo koje je dolazilo u taj dio Hrvatske jer su se okolna mjesta još do 1872. nalazila u sklopu krajiških pukovnija gdje se sve kontroliralo, i gdje su vladali vojni zakoni i propisi.

Budući da je Koprivnica bila kotar, za njezina je zastupnika u Saboru 1861. izabran Ferdo Inkey, veleposjednik u Rasinji. On se našao u Saboru zajedno sa zastupnicima grada Koprivnice, Jurjem Vukovićem i Slavom Koszom Kolareškim. Njih su dvojica u Koprivnici, u Kaniškoj ulici, otvorila tvornicu cigareta, a Kosz je u svojoj kući imao i tvornicu octa.⁹ Iako su očito obojica bili ljudi s mnogo poduzetničkog duha, ipak se njihova prisutnost u Saboru nije osjećala, a vjerojatno nisu bili ni svjesni da je pokretanje inicijative za gradnju željeznice prema Mađarskoj iznimno važna i za njihove tvrtke koje nestaju nakon što je 4. siječnja 1870. godine otvorena željeznička stanica na pruzi prema Mađarskoj, ali daleko od njihovih manufaktura. Vuković i Kosz bili su predstavnici Narodne stranke i odbili su prihvatiti savez s Mađarima bez uvjeta, a Mažuranić je načinio čl. 42. prema kojemu je taj savez bio moguć na temelju ravnopravnosti. Većina pučana u ovom dijelu Hrvatske pripadala je toj stranci, dok su plemići, pa i Inkey, bili uglavnom mađaroni koji su pristajali na beskompromisni savez s Mađarskom. Ovaj sabor je raspušten i nije se sazivao do 1865. kada je austrijski kancelar Schmerling mislio da je Mažuranićeva Samostalna narodna stranka dovoljno ojačala da sklopi nagodbu s Austrijom. U Koprivnici se glasovalo 26. lipnja 1865., ali na izbore je od 799 izbornika, izašlo njih samo 198. Pobjedili su kandidati Samostalne narodne stranke, a ne Strossmayerova stranka te je gradski protustavnik Andrija Ostriž dobio 129,

⁶ Neca ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, Zagreb, 2002., 91.

⁷ M. SLUKAN-ALTIĆ, n. dj., 100.

⁸ M. SLUKAN-ALTIĆ, n. dj., 98 - 99.

⁹ I. PERIĆ, Sabor, I., 236.; M. SLUKAN-ALTIĆ, 103.

a gradski bilježnik Mato Toljan 105 glasova. Strossmayerovci su uložili žalbu i Hrvatski je sabor 14. prosinca 1865. ovjerio izbor Ostriža, a umjesto Toljena u Sabor je došao Andrija Zidarić. Međutim, većina u Saboru bila je protiv sklapanja nagodbe s Austrijom, ali nije došlo ni do nagodbe s Ugarskom koja nije htjela Hrvatskoj dati Međimurje, niti priznati da je Rijeka Hrvatska. Ostriž se svojim stavovima tako zamjerio građanima Koprivnice da su mu izglasali nepovjerenje te je 8. svibnja 1867. naknadno za narodnog zastupnika izabran Viktor pl. Špišić, odvjetnik i pristaša Strossmayera te poslije Mažuranića. U međuvremenu je poraz Austrije u ratu s Pruskom kod Sadowe (Kraljevskog Gradca) prisilio cara Franju Josipa da ubrzano sklopi nagodbu s Mađarskom i podijeli monarhiju na dva dijela. Hrvatska i Slavonija trebale su ući u mađarski dio, ali tome su se 18. svibnja 1867. žestoko protivili svi sabornici. Zbog toga je car raspustio Hrvatski sabor i umirovio bana Josipa Šokčevića, a baruna Levina Raucha imenovao namjesnikom banske časti. Car je odmah objavio i novi izborni red te je broj izabranih zastupnika u građanskoj Hrvatskoj smanjen sa 123 na 66. Gradovi su birali samo 16 zastupnika, pa je i Koprivnici određen samo jedan zastupnik. Izbori u Koprivnici provedeni su 2. prosinca 1867. u staroj Gradskoj vijećnici koja je bila na mjestu kasnije sagrađene kotarske oblasti. Od 197 upisanih birača, glasovao je 191, od kojih 87 za Viktora pl. Špišića. Izborima je predsjedao gradski sudac Franjo Kemenović, u povjerenstvu su bili gradonačelnik Janko Demetrović, gradski blagajnik Franjo Koher te gradski zastupnici Stevo Rešković i Lavoslav Leeb, a zapisnik je vodio Đuro Gabrić. Špišić nije htio pristati na sklapanje nagodbe s Mađarima te je 15. siječnja 1868. položio svoj mandat, ali je na naknadnim izborima ponovno pobijedio te mu je vlada naredila da dođe u Sabor ako želi dobro Koprivnici. Špišić se pokorio jer se s banom ne može boriti, a ta njegova poslušnost osigurala mu je zastupnički mandat i na izborima 16. svibnja 1871. kada se svih 138 glasača izjasnilo za njega. Ni izbori 28. svibnja 1872. nisu glasače okrenuli od Špišića, iako je tada pod izborni kotar potpalo i razvojačeno vojno područje. On je, iako narodnjak, dobio 171 glas, a unionist Andrija Ostriž, za kojega je agitirao i gradski sudac Klemenčić, samo 112 glasova. Izbor je bio pravilan jer je 1873. za bana došao Ivan Mažuranić, pučanin, kojemu je Koprivnica uvijek bila vjerna.¹⁰ No, ni unionisti nisu mirovali jer su najveći veleposjednici u blizini, Inkeyi u Rasinji i Rauchovi u Martijancu, bili mađaroni. Osim toga, u Jalžabetu je posjed kupio Franjo Kušević koji je nakon svrgnuća Mažuranića 1865. postao kancelar Hrvatske dvorske kancelarije u Beču.

Ipak se narodnjaštvo Koprivničancima isplatilo. U gradu Koprivnici sve do 1863. godine djelovalo je dobrovoljno kazališno društvo koje je njegovalo narodnu riječ, a rado ga je posjećivao i ilirac Ferdo Rusan iz Virja.¹¹ Grad je polako stupao putovima modernizacije, pri čemu se sve plemićko i vojničko iz prijašnjih vremena smatralo lošim. Godine 1863. počelo se sa zatrpavanjem tvrđavnih graba koje su kužile grad i bile utočište brojnim komarcima. Najprije je stoga zatrpan prostor današnjeg Trga mladosti gdje su se počeli održavati sajmovi. Srećom, jedan dio tvrđave nije nikada razoren pa je Varoška graba s oružanom i danas jedini svjedok vojničke Hrvatske koja je branila srednju Europu od Turaka. Koprivnica je izlagala i na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u Zagrebu u ljeto 1864. godine.¹² Zalaganjem svih građana već 1873.

¹⁰ R. HORVAT, *Povijest slob. i kr. grada Koprivnice*, Koprivnica 1992., reprint, str. 250 - 256.

¹¹ Dragutin FELETAR, *Glazbeni život Koprivnice*, Koprivnica, 1977. godine.

¹² U podružničkom odboru izložbe u Koprivnici predsjednik je bio Juraj Vuković, prisjednik Sudbenog stola i predsjednik Mjesnog suda u Koprivnici, a tajnik je bio Martin Pasavać. Članovi Odbora bili su zastupnici grada Ivan Hadjak, Ivan Krapinac, Ivan Marković, Jakov Merkša, Škender Pevalek, Josip Puhalo, Stjepan Rešković i Stjepan Semeraj (*Katalog Prve dalmatinsko-hrvatske-slavonske izložbe*, Zagreb 1964., str. 135.). Koprivnički odbor bio je malen u odnosu na Križevce gdje su zajednički nastupali kao članovi odbora i građani i preostalo plemstvo. Treba spomenuti da je u križevačkom odboru bio Gjuro Lendvaj, veliki sudac Križevačke županije u Koprivnici i čelnik podžupanije. (Isto, str. 136.)

sagrađena je Gradska bolnica kojoj je gravitirala cijela razvojačena Podravina, pa i područje Novigrada Podravskog i Virja, ali i Mučne Reke, Sokolovca te drugih mjesta na putu prema Križevcima. Grad je bio izložen velikim turbulencijama jer su se zakoni koji su važili u Hrvatskoj i Slavoniji na području prosvjete i sudstva miješali s mađarskima koji su bili važeći na području gospodarstva i prometa. Požar 1874. ponukao je građane da osnuju Vatrogasno društvo.

Interes Koprivnice izražen je u tom vremenu u nastojanju da se utvrdi trasa željezničke pruge do Zagreba, odnosno do mora.¹³ Međutim, zbog neriješenih odnosa Hrvatske i Ugarske gradnja te pruge je zamrla sve do 1867. godine kada su Mađari već bili sigurni u Nagodbu, te je bio sagrađen drveni most kod Botova. Nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe Mađari su ubrzali gradnju pruge te je 5. siječnja 1870. sagrađena pruga Žakanj - Koprivnica - Zagreb, a 1873. produžena je do Rijeke. Time je Mađarska postala pomorska zemlja, a Koprivnica prvi grad na ulazu u Hrvatsku gdje se govorilo hrvatskim jezikom. Međutim, Viktor Špišić odražavao je opozicijsko stanovište građana, što se odrazilo u vladinoj politici prema gradu koji nije bio njen miljenik.

Nagodbom su svi gospodarski i prometni poslovi dodijeljeni zajedničkom Saboru, odnosno mađarskoj vladi u Budimpešti. Koprivnica na vratima Hrvatske svojim je gospodarskim resursima privlačila strance kojih se mnogo naselilo u gradu. Oni su donijeli nove ideje i kapital te se brzo integrirali u građansko društvo, preuzimajući sve više vodeću ulogu jer su, uz njemački, dobro govorili i mađarski, a to im je omogućilo uspostavljanje veze s razvijenom gospodarskom elitom Mađarske koja se izvanredno brzo razvija.¹⁴ Ti su došljaci suglavnom židovski trgovci pa je već 1868. osnovano Društvo trgovačko-obrtničke čitaonice.¹⁵

Ban Ivan Mažuranić od 1873. do 1880. nije se smio miješati u gospodarstvo koje je po Nagodbi spadalo pod ministarstva u Budimpešti, ali je zato uredio upravu, sudstvo i školstvo. Školstvo je podredio financijski i kontrolno Zemaljskoj vladi, pa su posebni školski nadzornici u križevačkoj i koprivničkoj podžupaniji. Mažuranićev Školski zakon iz 1875. predvidio je na rangu podžupanija školske nadzornike koje su trebali redovito obilaziti škole i kontrolirati njihov rad. To je bilo iznimno korisno za unificiranje nastave koja postaje kvalitetnija i mnogo bolja, a uz nastavu na hrvatskom jeziku koji postaje standard. Mažuranić je veliku pozornost posvećivao radu gradova, smatrajući da oni nadomještaju ulogu veleposjeda poslije 1848. godine. U koprivničkoj je podžupaniji kao pristav do 1878. radio Ksaver Šandor Gjalski te je vjerojatno neke od ljudi koje je upoznao tijekom tog službovanja uvrstio u svoje romane ili pripovijesti. Nažalost, bojeći se da mu to ne utječe loše na službu, Ljubomir Tito Josip Franjo Babić, alias Gjalski, nije spominjao ni ljude, ni mjesta njihovim pravim imenima te nam je sačuvao samo pogled u jedan neidentificirani, ali socijalno i povijesno prepoznatljiv svijet.

Bankrot bečke burze 1873. i obezvjeđivanje mnogih dionica koje su kupili veleposjednici iz Varaždinske županije, pa i vlasnici Rasinje, ostavio je znatan dio seoske Hrvatske bez kapitala. Kriza je trajala sve do 1886. i novac je u Hrvatskoj bio rijedak, iako je normiranje mjera i uvođenje decimalnog sustava olakšalo poslovanje trgovcima i obrtnicima. Stari cehovski majstori u Koprivnici, kojima je ukidanjem cehova oduzet i velik dio dostojanstva, nisu mogli konkurirati

¹³ H. PETRIĆ, Koprivnica na razmeđu..., str. 38 - 39. Tu je trasu podržala i Hrvatska dvorska kancelarija u Beču, odnosno Ivan Mažuranić kao njezin kancelar, a suglasio se i Janko Demetrović koji je potpisao dopis podrške velikom županu Križevačke županije, Ljudevitu Vukotinoviću, 1. veljače 1862. godine.

¹⁴ Godine 1869. bez predgrađa Bregi u gradu je bilo 639 kuća i 3224 stanovnika, od kojih 3063 rimokatoličke, 119 židovske, 40 pravoslavne i dva luteranske vjere, odnosno po narodnosti je živjelo u gradu 3048 Hrvata, 23 Mađara, 119 Židova, 21 Nijemac, dva Talijana i nešto drugih narodnosti. U predgrađu Bregi, koje je spadalo pod grad, bilo je 320 kuća s 1317 stanovnika i svi su bili katolički Hrvati. (Rudolf HORVAT, *Povijest...*, n. dj., 19)

¹⁵ Hrvatski državni arhiv, Društvena pravila, br. 1496.

novopridošlim vještim i bolje opremljenim trgovcima koji su donijeli kapital i iskustva srednje Europe. To se opažalo i u gradskom zastupstvu gdje su se domaći sitni privrednici povlačili pred bogatijim i bolje školovanim strancima. U gradskom je zastupstvu bilo sve vidljivije sudjelovanje tih došljaka koji su se brzo udomaćili i učvrstili kao ugledni građani Koprivnice. Kontinuitet održavaju činovnici vezani uz političko-upravnu službu Koprivnice te se neke obitelji učvršćuju kao važni čimbenici gradskog života sve do Drugoga rata (Ožegovići, Somogyi, Lendvaj).

Grad Koprivnica imao je 1869. godine površinu od 10.663 jutara. Od toga je 7335 jutara pripadalo privatnicima, 2668 gradskoj općini, a 160 jutara Crkvi. Najveći dio površine bio je pod oranicama, i to 5530 jutara, te pod šumama 2207 jutara. Pašnjaci su se nalazili na površini od 501 jutara, a vinogradi na 348 jutara. Neplodnog je zemljišta bilo 528 jutara, što znači da je potok Koprivnica velike površine učinio neupotrebljivima za korištenje.¹⁶

Veće promjene osjetile su se nakon što je razvojačenje Vojne krajine počelo upravo razvojačenjem Križevačke i Đurđevačko-varaždinske pukovnije. Smatralo se da će se to povoljno odraziti na grad te da je najbolje političke općine Ludbreg, Bukovec, Rasinju, Đelekovec, Drnje, Sokolovac, Novigrad, Virje i Molve ujediniti s Koprivnicom. Tako je osnovana koprivnička podžupanija koja je počela djelovati 1. siječnja 1875. godine. Prvi je put grad Koprivnica dobio ulogu administrativnog sjedišta za šire područje, a to je bilo iznimno važno. Povremeno su održavane i podžupanijske skupštine na kojima su stvarani zaključci važni za Podravinu u užem smislu. Koprivnica je postala središte područja koje je imalo 58.243 stanovnika, a koprivnički podžupan Martin pl. Ožegović dobro je surađivao s topličkim podžupanom Ognjeslavom Utješenovićem Ostrožinskim te je vršena regulacija potoka Bednje koji se i kroz koprivničko područje provlačio pod imenom potok Koprivnica. To je bio najveći melioracijski zahvat toga vremena na tom području. Viktor pl. Špišić je za Mažuranića izabran za saborskog zastupnika 4. kolovoza 1875. te ponovno 17. kolovoza 1878. godine. Budući da je istodobno bio i gradski načelnik, sve pozitivno u doba Mažuranićeve ere događalo se pod njegovim vodstvom. Odlazak bana Ivana Mažuranića stavio je i Špišića u pozadinu te je on umro 1891., nakon što je pokušao još jedno preuzeti vođeu ulogu u gradu.

Stari građani Koprivnice nakon zabrane cehova 1872. teško su se prilagođavali novome, pa je njihov otpor bio izražen kroz Narodnu stranku, odnosno njezine predstavnike i institucije. Narodna čitaonica djelovala je u Koprivnici od 1874. do 1894. godine. U organizaciji Narodne čitaonice pokrenute su brojne društvene akcije iza kojih su stajali trgovci i obrtnici. Ona je poticala cijeli društveni život. Učitelj i komediograf Đuro Ester priređivao je i diletantske predstave, a 1874. osnovan je pjevački zbor iz kojega se razvilo društvo Podravec koje je svoj prvi koncert održalo 4. kolovoza 1875. godine. Žene su se pojavile kao organizirano Gospojinsko društvo tek 1879. kada je trebalo pomagati izbjeglicama iz Bosne.

No, osjećao se nedostatak kredita jer grad nije imao nikakve novčarske ustanove. Bez mogućnosti da podižu kredite i bez potrebnog kapitala, bivši cehovski majstori, a sada obrtnici, gostioničari i sitni trgovci nisu se snalazili u novoj situaciji kada su postali izloženi agresivnoj konkurenciji došljaka koji su donijeli i kapital i iskustva srednje Europe. Prema mađarskim privrednim zakonima, čija se važnost poslije Nagodbe protegnula i na Hrvatsku, nije bilo teško osnovati novčarsku ustanovu. Budući da je to postao važan faktor za početak, održanje ili unapređivanje trgovine ili obrtne radnje, i građani Koprivnice težili su osnivanju takve ustanove. Međutim, i na tom se području odražavala politika. Tijekom 1873. godine osnovane su dvije novčarske ustanove, od kojih je prva bila narodnjačka, a druga mađaronska. U upravnom odboru Dioničke štedio-

¹⁶ R. HORVAT, n. dj., 19 - 20.

nice nalazili su se Janko Demetrović kao predsjednik, Andrija Ostriž kao tajnik, blagajnik Lavoslav Leeb te odbornici Marko Breyer i Nikola Bošnjak - sve osobe vezane uz preporoditeljski pokret Križevaca s velikim simpatijama za približavanje Bjelovaru, te je možda upravo radi toga ova štedionica ubrzo propala.

Naime, gradski oci Koprivnice nisu bili voljni prepustiti novčarske poslove na području Koprivničke podžupanije drugima jer su smatrali da kapital treba ostati tamo gdje je nastao. Zbog toga se iste godine, 1873., osniva i Gradska štedionica čiji osnivački akt potpisuju ljekarnik Maksimilijan Verli, židovski trgovac ali i predsjednik koprivničke Židovske općine Salamon Deutsch i Pavao Lopatny. To je bila novčarska ustanova za građane Koprivnice koju je podržavao i gradonačelnik Viktor pl. Špišić, i njezina je zgrada sagrađena na glavnom trgu, a kao simbol imala je košćicu u kojoj marljivo rade pčele. Ta dugovječna novčarska ustanova omogućila je kreditiranje trgovaca i obrtnika u gradu pa se otvorila i prva kavana obitelji Graf u kojoj su se obavljali razgovori i uglavljivali ugovori.¹⁷ Ta skupina sastavljena je od domaćih ljudi.

Međutim, ni narodnjaci kao nastavljači preporodne ideje nisu lako napuštali svoje pozicije, što se odrazilo u nadmetanju na svim područjima. Borbe koje su se vodile u Gradskom poglavarstvu o regulaciji grada 1869., kada je mjernik Zemaljske vlade Srećko Jakomini sastavio »Osnovu glede poljepšanja i razprostranjenja grada«, nastavile su se. Godine 1872. odbornici Andrija Zidarić, Janko Demetrović, Pavao Lopatny, Škender Pevalek, Antun Cibulić, Stjepan Temeraj, Mirko Pevalek, Josip Solar i Blaž Gjurjan modificirali su Jakominijev prijedlog, vodeći računa samo o novom dijelu grada gdje su ubrzano počele nicati brojne nove kuće, ali ne na pravilnom rasteru kako je to bio zamislio Jakomini.¹⁸

Godine 1874. osnovano je Hrvatsko pjevačko društvo Podravec, a gradski zastupnik Franjo Kušević angažirao je Tomu Šestaka i kao zborovođu i kao kapelnika.¹⁹

Nakon otvaranja pruge građane je preplašio prevelik priljev došljaka iz Mađarske, koji su dolazili s kapitalom i preuzimali upropaštene cehovske radnje. Vjerojatno je Mažuranićeva zemaljska vlada spriječila gradnju sinagoge na glavnom trgu kako je bilo zamišljeno još 1859. godine kada je donesen patent o židovskim općinama, te je sagrađena tek 1875. u nedalekoj Svilarskoj ulici. Mažuranić je bio liberalan političar, ali je ipak želio da se u novom središtu grada vide narodne, prosvjetne i gospodarske, a ne vjerske institucije. Dakle, želio je da Koprivnica ima drugačiji izgled od Varaždina.²⁰ No, Mažuranić nije bio nesklon Židovima jer je cijenio njihovu spretnost i znanje koje je moglo pomoći Hrvatima da se i oni probiju među napredne narode srednje Europe. Upravo je on na prvoj sjednici Sabora koju je vodio 1873. proglasio zakon o izjednačenju Židova u stjecanju nekretnina s ostalim građanima. Međutim, želio je glavne konce u školstvu, upravi i sudstvu pridržati potomcima preporoditelja, odnosno članovima Neovisne narodne stranke koja je preferirala domaće Hrvate i Srbe, a zapostavljala pripadnike plemstva koji su ubrzano gubili vodeće pozicije u onim područjima djelatnosti koji su potpadali pod Zemaljsku vladu. Svojim reformama Mažuranić je znatno utjecao na školstvo, upravu i sudstvo. Stavljanjem osnovnog školstva pod upravu i kontrolu Zemaljske vlade te imenovanjem najboljih

¹⁷ Dragutin FELETAR, Branko ŽAUHAR, *110 godina koprivničkog bankarstva*, Koprivnica 1982., 24 - 25.

¹⁸ M. SLUKAN-ALTIĆ, 106 - 108.

¹⁹ HDA, f. 79, kut, 928. 1891. - 1893., 3-8 1760-1892. - 45048/1892.; Dušan OŽEGOVIĆ, K desetoj obljetnici smrti Tome Šestaka, *Koprivnički Hrvat*, 1931., br. 27. Godine 1892. postavilo se pitanje Šestakove plaće od 800 forinti. On je, naime, dobivao godišnje samo 800 forinti, a imao je sedmero djece i višestruke zadatke i u crkvi i u učenju glazbe i kao zborovođa. Veliki župan Rubido Zichi, ali i Matačić podržali su povišenje od 100 forinti, no Kušević je uložio votum separtarum. Godine 1893. povećana je i plaća šumarnika i ranarnika Vaclava Vondračeka s 400 na 600 forinti, pa se čini da je Koprivnica nakon polustoljetne šumarske izložbe izašla iz financijske krize koja ju je, kao i cijelu zemlju, potresala od 1873. godine.

²⁰ M. SLUKAN-ALTIĆ, 104.

učitelja na mjesta školskih nadzornika djeca su prve riječi mogla slušati samo na hrvatskom jeziku i učiti iz hrvatskih udžbenika koji su se počeli tiskati u Zagrebu. Sređuju se prilike u sudstvu, a počinju se voditi detaljne statistike nakon što je 1875. osnovan Zemaljski statistički ured u Zagrebu.

Svakako bi trebalo objasniti zašto broj stanovnika Koprivnice stagnira te je 1880. godine imala 4627., a 1900. tek 5710 stanovnika. Tijekom popisa stanovništva 31. prosinca 1890. u gradu je zabilježeno 720 kuća, a u Bregima 304 kuće, dakle ukupno 1024 kuće. U Koprivnici je stanovalo 4627, a u Bregima 1400 stanovnika, dakle ukupno njih 6027 bez vojske. Ti statistički podaci pokazuju da se broj stanovnika nije uvećavao, što bi se očekivalo u odnosu na položaj Koprivnice. Tome je svakako pridonijela činjenica da Koprivnica nije bila veći administrativni centar, a i u prosvjeti je zaostajala za Varaždinom i Bjelovarom, pa i Križevcima. Vjerojatno je to bila posljedica gubitka uloge grada kao spoja građanske i vojne Hrvatske. Koprivnica ostaje samo jedna stanica na željezničkoj pruzi od Mađarske prema moru, ali nije sagrađen ni spoj s Viroviticom (tek 1912.), ni spoj s Varaždinom (tek 1937.), a i spoj s Bjelovarom postoji tek od 1895. godine, i to preko Križevaca. Rijetko tko silazio je u ovom gradu koji je bio zanimljiv samo nakupcima stoke i žita, odnosno Židovima koji povezuju sela s gradom.²¹

Ostavka bana Ivana Mažuranića 1880. godine odrazila se negativno i na Koprivnicu. Ban Ladislav Pejačević i podban Živković podržavali su pojačanu mađarizaciju koja je izražena u mađarskim natpisima na financijskim ustanovama. Osim toga, potres 9. studenoga 1880. zaustavio je nivelaciju grada jer je novac bio potreban za popravak kuća i župne crkve. Koprivnicu je 8. rujna 1885. pogodila pijavica koja je nanijela veliku štetu. Nakon pijavice slijedila je velika tuča, a zatim i kiša. Povećani porezi i mađarski natpisi na financijskim ustanovama doveli su do pobune stanovništva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i uspostave Rambergova komesarijata. Tek intervencijom Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog stanovništvo Hrvatskog zagorja se primirilo, ali je destabilizacija prouzročena sukobima Samostalne narodne stranke s unionistima i dalje potresala cijelu Hrvatsku. Za bana 1883. godine dolazi Dragutin Khuen Héderváry koji teži totalitarnom sustavu banovanja nad svime, pa i nad gradovima. Iako rođen u Nuštru pokraj Vinkovaca i dobro je znao hrvatski jezik, želio je što više pomadarniti Hrvatsku, smatrajući da bi to za nju bilo najbolje. Bio je uvjereni mađaron te je smatrao da je takva politika za Hrvatsku najbolja. Želeći dobiti većinu u Saboru, on je 16. rujna 1884. proveo izbore nadajući se da će dobiti većinu. Međutim, to je bilo vrijeme oživljavanja Stranke prava koja je u Koprivnici kandidirala dr. Davida Starčevića te je dr. Vladoje Perko odustao od kandidature. Iako je od 495 izbornika Starčević dobio 275 glasova, a kandidat Khuenove Narodne (pomadarene) stranke Stjepan Pevec samo 91, ipak je za saborskog zastupnika izabran Franjo Pevalek, i to 17. travnja 1885. tijekom naknadnih izbora jer je David Starčević odustao od Koprivnice.²²

Iznenaden pobjedom opozicije i na ovim izborima, Khuen je proveo izbornu reformu i reformirao sustav uprave. Broj izbornih kotareva smanjio je 1888. godine od 112 na 90, odnosno u Bjelovarsko-križevačkoj županiji s 15 na devet, a istodobno je povećao imovinski cenzus toliko da je samo dva posto stanovništva imalo pravo glasa. Glasovati su mogli samo imućni. Koprivnički izborni kotar obuhvaćao je grad Koprivnicu sa 6512 stanovnika i upravnu općinu Sokolovac u kojoj su bile općine Botinovec, Branjska Mala, Grabičani Veliki, Jagnjedovac, Lepavina,

²¹ Isti, str. 22.

²² R. HORVAT, n. dj., 259.

Mučna Mala, Mučna Velika, Poganac Veliki i Rieka s ukupno 17.964 stanovnika.²³ Provodila se stroga cenzura nad listovima u Varaždinu i Bjelovaru da što manje pišu o Koprivnici gdje su svi obrtnici i seljaci iz centra, ali i predgrađa glasovali za opoziciju. Stoga je Khuen stvorio izborni kotar u koji je uvrštena sokolovačka izborna općina gdje je bilo dosta pravoslavaca koji su glasovali za mađarone. Takvim manipulacijama u Koprivnici u lipnju 1887. izabran je za saborskog zastupnika Stjepan pl. Vučetić, prijatelj Pavla Raucha. Mandat zastupnika produljen je s tri na pet godina, čime je ban namjeravao stabilizirati političku scenu.

Te promjene dovele su i do izmjene politike u gradu. Naime, Zakon ob ustroju grad. općina od 5. veljače 1886. umnogome poništava i preinačuje odredbe Zakona ob ustroju gradskih općina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji od 18. siječnja 1881. godine.²⁴ Ban je bio svjestan da žarište opozicije leži u gradovima. Zakon je sada omogućavao postavljanje povjerenika na čelo gradova koji nisu ispunjavali očekivanja vlade. Stjepan Šašić bio je gradonačelnik Koprivnice od 16. studenoga 1880. do 19. rujna 1885. godine. Bio je krajiški časnik i dobro je znao njemački, ali je imao problema s kompliciranim sustavom gradske uprave. Godine 1886. poslana je u Koprivnicu kontrola te je nakon izvida 5. listopada 1886. utvrđeno da su tajnik Gjuro Gabrić i Josip Martinišić izvršili neke pronevjere zajedno s gradonačelnikom.²⁵ Optuženi su maknuti iz službe i morali su namiriti štetu. Šašić i Gabrićeva udovica su 1892. zatražili obnovu procesa jer je presuda prije više od deset godina nanijela veliku štetu ugledu i životu obitelji. Međutim, revizija se je pokazala iznimno kompliciranom jer mnogo dokumenata više nije bilo ili su zametnuti, pa su izvode obavili dr. Dutković, dr. Viktor Uzorinac i dr. Nikola Tomašić. Iako su poštanske doznake nestale Gabrićevom krivnjom, Šašić je kao gradonačelnik proglašen suodgovornim, a veliki bilježnik Koprivničke podžupanije Tkalec potvrdio je da su Stjepan Šašić i Đuro Gabrić preuzeli doznake i da ih nisu dalje prosljedili, čime su stekli korist od oko 5500 forinti.²⁶

Politička scena u gradu uopće nije bila dobra. U Koprivnici je suspendiran od službe gradski satnik Andrija pl. Zidarić koji pri obnovi Gradskog zastupstva 24. studenoga 1884. nije izabran za gradskog vijećnika, a zatim je 28. veljače 1888. i umirovljen te se Gradsko poglavarstvo žalilo na odluku Gradskog zastupstva.²⁷

Godine 1886. Zakonom o reorganizaciji uprave područje Koprivnice došlo je pod Bjelovarsko-križevačku županiju u procesu spajanja Križevačke i Bjelovarske županije, što je uvećalo poteškoće obavljanja upravnih i sudskih poslova u sjedištu županije. Istodobno je ukinuće Koprivničke i Križevačke podžupanije prouzročilo mnogo poteškoća zbog slabih prometnih veza između Koprivnice i Bjelovara. No, kontrole su se pojačale i ban je 20. ožujka 1888. u Koprivnici za povjerenika postavio Franju Poljaka koji je sastavio odlično *Izvešće o djelovanju zastupstva i poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice godine 1887.*²⁸ Franjo Poljak pokušao je smanjiti dugove grada prodajom drva, što se primjenjivalo u Slavoniji. No, to je nanosilo veliku štetu gradu kojemu su upravo šume bile najveće bogatstvo.

²³ Stjepan MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. u koprivničkom i novigradskom kotaru, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 30, 1997., str. 155 - 156.

²⁴ *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, Kom. III/1886., 51 - 54.

²⁵ HDA, fond 79, kut. 870, 3-9 11551-1889, 42503-1889.

²⁶ HDA, f. 79, kut. 928, 3-9 9094-1891. i kut. 929, 3-9 12001/1892. Gjuro Gabrić je umro tijekom istrage, a njegova supruga tražila je da se proces obnovi i da joj se da mirovina jer nema od čega živjeti. Povjerenik Matačić bio je sklon tom rješenju, ali su se protivili predstavnici Zemaljske vlade.

²⁷ HDA, f. 79. UO ZV, kut. 870, 3-9 11341-1888. Koprivnica.

²⁸ Tiskano u knjigotiskari T. Kostinčara 1888. godine. Izvešće ima 42 stranice, a pročitao ga je gradski tajnik Milan Kociančić na sjednici Gradskog zastupstva 17. travnja 1888. godine. Izvešće se nalazi u Nac. i sveuč. biblioteci od sig. 349954.

Iz ovog izvještaja doznajemo da je Gradsko zastupstvo imalo 25 zastupnika koji su radili u političkom, gospodarskom, kontrolnom, kandidacijskom, disciplinskom, građevinskom, financijskom, upravnom, regulatornom, školskom i bolničkom odboru. To je na jedan način bio i sadržaj rada Gradskog zastupstva. U gradu je vladala velika strogost i gradski vijećnik Lujo pl. Mixich, čovjek Levina Raucha, kontrolirao je redarstvo i sigurnost, ćudorednost, tržno nadzorništvo, zdravstveno redarstvo i vojničke poslove. Usprkos strogosti, u gradu je bilo dosta izgreda te je samo 1887. godine doneseno 376 presuda u kaznenim predmetima. U tim je slučajevima bilo mnogo prekršaja novog Obrtnog zakona od 1884. godine koji se morao strogo poštovati i kraj kojega su cehovi netragom nestali. Kažnjavalo se čak i nemarno slanje djece u školu. Tijekom 1887. izdano je 6427 putnica za rogatu marvu, 327 za konje i 643 za svinje, što znači da je izvoz stoke bio važan predmet rada gradske uprave. Iste je godine održano šest velikih godišnjih sjajmova, svaki je mjesec održan mjesečni sajam, a svakog ponedjeljka i tjedni (str. 9). Izvjestitelj naglašava da iako je zastupstvo mnogo učinilo na području redarstva, moglo bi se i više činiti: »Imala bi se veća pozornost obratiti na čistoću grada u i izvan kuća, oštrija kontrola treba se vršiti nad živežnim sredstvi tako glede kakvoće, kako i glede mjera«. Naime, 1874. počele su se primjenjivati mjere decimalnog sustava pa je trebalo izbaciti sve stalne mjere. »Imalo bi se nadalje ponnije brigovati oko odpućivanja iz grada skitalicah i prosjakah, koji danomice kuće obilaze i žiteljstvo uznemiruju, noćne patrole neprekidnom nadzoru podvrći ter njihovo službovanje ponnno nadzirati, za da se noćne kradje u koliko više moguće preprieče« (str. 9). Obrtnih dozvola je izdano 1887. godine samo 14, a isti je broj izdan i trgovcima za vođenje trgovine. Kalfa je bilo 147, a šegrt 67, što znači da su trgovci i obrtnici koristili dobrim dijelom pomoćnu radnu snagu, osiguravajući tako i budućnost struke i mogućnost širenja. U gradu je krajem 1887. registrirano 135 domaćih vojnika, od kojih je domobranstvu pripadalo 45, dok je stranih bilo 175, od čega domobrana 82 (str. 10). Vojni poslovi obavljali su se velikom točnošću. Gradski tajnik Milan Kociančić vodio je demografsku statistiku, statistiku izbora, ubogara, proračune i račune gradske općine, zaklada i zavoda, poslove gradske bolnice i gradskih pučkih škola. Bio je zadužen za personalne poslove, nagrade i potpore, poslove poreza, katastar, baždarski ured, gradski arhiv te poslove bolničkog odbora. U 1887. dobio je na rješavanje 2561 spis (str. 11). Šumama i šumskim štetama, gospodarstvom općine i grobljem bavio se činovnik Štefan Subotičanec. On je vršio i procjene šuma te je uglavnom bio terenac i imao mnogo posla u gradskoj šumi Crna gora koja je zapremala površinu od 25 jutara. U šumi je obavio sječu te je dobiven 341 metrički hvat drva za ogrjev koje je prodano građanima za 968 forinti, a 180 debala prodano je trgovcu Rafaelu Engelmanu za 1450 forinti. Prodajom drva iz gradske šume Lešće dobiveno je 307 forinti, a za 89 hrastova na Šalovici 307 forinti. Za skupljene gljive grad je dobio 255 forinti, a za žirovinu 1070 forinti. Ukupno je od raznih poslova sa šumama grad zaradio 4100 forinti, a preko ogrjevnog drva za ciglanu zarađene su još 4084 forinte. S obzirom na to, poslovi s drvima pokazali su se najizdašnjijima te su 1887. donijeli gradu čisti dobitak od 4988 forinti i 86 novčića (14). Ogoļjene površine odmah su se pošumljivale, pa je u Crnoj gori pošumljeno 25 jutara, u Petrovečkom jarku 14 jutara, a u Lešću 72 jutara. U tu je svrhu utrošeno mnogo sjemenja kestena i oraha te hrastova, a na tim poslovima zabilježeno je gotovo tisuću radnih dana dnevničara. Žirevi za sadnju korišteni su iz vlastite šume te se štedjelo svugdje gdje se moglo. Izrađena je i gospodarska osnova za šumu Lešće i Mezovu (16).

Grad je bio osobito ponosan na rad ciglane. Od ciglane u Koprivnici i Bregima preuzeto je 1887. godine 474.488 cigli, što je bilo 37.488 cigli više nego godinu dana prije. Prodajom cigle zarađene su 8393 forinte, pri čemu je čisti dohodak iznosio 5144 forinte. Izvjestitelj smatra da je za grad vrlo profitabilno paliti ciglu s otpacima drva iz gradskih šuma i radi toga je grad odustao od namjere da dade gradsku ciglanu u zakup.

Grad je imao mnogo troškova s održavanjem cesta i mostova. Otkupljeno je i zemljište za gradnju prijekog puta od Sigetca prema Bregima, a od nekih poslova, kao što je munjovod na školskoj zgradi, odustalo se jer su odgođeni za 1888. godinu. Grad je svaki mjesec davao 100 forinti za popravak rimokatoličke župne crkve Sv. Nikole, a odstranjenje kapele Sv. Florijana još se razmatralo. U zakladu za gradnju gimnazije preuzeto je pola kuće udovice Steve Reškovca, Emilije, ali je kuća bila u takvom stanju da ju je vlasnik drugog dijela Gjuro Vaić morao popraviti kako ne bi propala. Tada je realiziran i nacrt uređenja rimokatoličkog groblja Sv. Duha po mjerniku Smočinskom, a radilo se i na grobnom statutu Na groblju će biti zasadene lipe i akacije, a mora se uzeti i pismeni grobar radi vođenja evidencija ukopa. Gradsko je poglavarstvo namjeravalo službu grobara povjeriti gradskom vrtlaru, što bi bilo korisno za sliku groblja (20 - 21). Od prodaje općinskog zemljišta Paščina u Bregima ušla je u gradsku blagajnu 2361 forinta, a isto tako će se prenijeti na nove kupce prodane gradske čestice na Cerinama Mihaljeviću, Sodiću, Leebu, Mikulčiću i drugima. Izvjestitelj smatra da bi trebalo provesti reviziju cjelokupnog gradskog posjeda i da će se to učiniti 1888. godine. Dakle, prije punih 120 godina težilo se tome da se točno zna što je čije te da se grad liši mrtvog kapitala prodajom građanima.

Izvjestitelj se osvrnuo i na stanje 426 jutara pašnjaka koji ne donose adekvatne prihode, što se mora ispraviti.

Gradski vijećnik Lujo pl. Mixich ukratko je izvijestio da su poslovi sirotinjsko-skrbničke referade predani kotarskom sudu u Koprivnici gdje ih vodi Aleksa Mikac jer su došli u tako neuredno stanje da šticećenicima prijeti da budu lišeni svoje imovine.

Josip pl. Prašnički²⁹ podnio je izvještaj za gradsku blagajnu. Vođeni su detaljni dnevnicima o izdacima i primicima novca te utjerivanju dugova otkupnine javnih radnji (kuluka). Zbog neutjerivosti gradska je blagajna morala otpisati mnogo novca. Prema glavnom dnevniku prihoda, u gradsku blagajnu ušle su 74.353 forinte, a izdano je 70.612 forinti.

Uboški zavod zaprimio je 4420 forinti, a izdao 4305. Na ime pologa ušle su 1503 forinte, a izdane su 1444 forinte. Na ime jamčevine ušla je 1941 forinta, a toliko ih je i izdano. U prenesenom djelokrugu porezna općina Koprivnica zaostala je u ubiranju državnog poreza za 12.947 forinti od 30.944 forinte koliko je propisano za grad. Za poreznu općinu Brege zaostatak je iznosio 810 forinti na 6616 forinti određenog poreza. Grad Koprivnica je, dakle, ostao dužan za 1887. godinu 15.465 forinti na ime državnog poreza. Grad je teško prikupljao i prirez za Trgovačko-obrtnu komoru u Zagrebu. Ništa bolje nije bilo ni s općinskim nametom, pa je odlučeno da se neki iznosi utjeraju rekvizicijom. Čini se da je stanje blagajne bilo nesređeno, a to se opravdava time što je blagajnik Martin Jurjević bio dugo bolestan.

Upravitelj gradskog računovodstva bio je Franjo Gaži. Posla je bilo mnogo jer je trebalo izraditi mjesečni izvještaj, četvrtgodišnji iskaz i zaključne račune. Sve to trebalo je učiniti na vrijeme, a Gaži je predlagao i izbor članova za Trgovačko-obrtničku komoru u Zagrebu te sastavljao izborne liste onih koji su imali glasovati na listi obrtnika ili na listi trgovaca. Gaži je povremeno zamjenjivao i gradskog poreznika Josipa Prašničkog kada je on imao ročište ili je morao uredovati na terenu. Upravitelj gradskog baždarskog ureda bio je Vaso Milaković. Baždarile su se sve mjere i za to se naplaćivala određena taksa pa je za vaganja na gradskoj mosnoj vazi gradska blagajna zaradila 214 forinti i 87 novčića (str. 30). Te se godine izvagalo 236 vozova sijena, 89 vozova slame, 193 voza ritka, 69 vozova vapna, 32 voza jabuka, 23 voza kamenog ugljena, 67

²⁹ Žena Lavoslava bila je osnivačica Gospojinskog dobrotvornog društva u Koprivnici 1878. godine. Brat Prašničkog bio je gospodarstvenik u Biškupcu, a žena mu je bila glasovita Jelisava Prasnička, prva gospodarska spisateljica u Hrvatskoj. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Jelisava Prasnić, prva gospodarska spisateljica u Hrvatskoj, *Acta historico-oeconomica*, 23-24, 1996./1997., 107 - 120.)

komada koža, 22 komada željeza, 2044 vreće raznog žita, 311 koševa meda, 52 vreće soli, 3142 komada krmaka, 135 volova, 17 vreća birse i 381 vreća jabuka. Baždarski ured izvještavao je svaki mjesec o svom poslovanju, a pratio je i cijene žita, što može izvrsno poslužiti za komparativna proučavanja. Grad Koprivnica imao je i mjesni sud. Mjesni sudac bio je Mijo Jakupec koji je 1887. godine primio 2119 novih tužba i sve ih je uzeo u postupak. To je vjerojatno bio vrlo djelotvoran sud, iako je imao samo jednog dnevničara, jednog ovrhovoditelja i jednog podvornika, a dostavu su obavljali gradski stražari (str. 31). Koprivnica se vrlo dičila svojom bolnicom kojoj je 1887. na čelu bio upravitelj Mirko Pevalek. Te je godine u bolnici liječeno 433 muškaraca i 66 žena. Umrlo je samo 19 osoba. Najčešće su bile bolesti dišnih i probavnih organa, reumatizam, očne bolesti, sifilis i fane. Tijekom 1887. utrošeno je u bolnici 3988 forinti i 81 novčić, a u bolničku blagajnu ušlo je 12.313 forinti, od čega 11.862 u ime bolničko-opkrbnih troškova pa je bolnica očito bila vrlo isplativa gradska ustanova. Za opskrbu i liječenje utrošena je samo 2741 forinta, a za plaće i nagrade liječnika 260 forinti (str. 32). U toj su se godini počeli utjerivati i dugovi te su se u gradu nadali da će se poboljšati financijsko stanje. Kritiziralo se što se ne vodi evidencija bolničkih spisa pa je to omogućilo znatna pronevjerena bolničko-opkrbnih pošiljaka od 1883. do 1885. godine kada je administracija bolnice bolje uređena (str. 33). Zdravstvo se u gradu ocjenjuje prilično dobrim jer su izvan bolnice 1887. godine umrle 123 osobe, od kojih 25 muškaraca, 29 žena i 69 djece. Mrtvorodenih je bilo 16. Izraelsko groblje je služilo i za pokapanje Židova iz koprivničkog kotara. U Bregima je umrlo 16 osoba, ali rodilo se 26 djece, pa je natalitet bio znatno veći od mortaliteta. Obavljano je i cijepljenje protiv kozica te je cijepljeno 151 djece, a vršena su i docjepljivanja koja su često bila neuspješna. Liječničku službu obavljali su u gradu gradski fizik dr. Franjo Herman i gradski ranar Vaclav Vondraček. Osim tih liječnika gradske bolnice, u Koprivnici su obitavali i podžupanijski liječnik dr. Bernhard Eisenstein te umirovljeni pukovnijski liječnik dr. Stjepan Traub (str. 35).

Izvjeste se odnosi i na stanje stoke, s napomenom da nije bilo nikakve epidemije te da je stanje izvanredno dobro, a epidemije bi se mogle spriječiti kada bi se kanalizirali pašnjaci. Navodi se da se liječenje blaga vrši uglavnom domaćim lijekovima »bez velikog troška«. No, problem je bila oskudica krme koja bi se dala izbjeći ako bi se sijalo više djeteline. Gradski živinar liječi blago, a stoka dobro napreduje jer gradska općina svake godine licencira bikove i nagrađuje najbolje držaoce, a pazi se i na napredni uzgoj u konjarstvu (str. 36).

Škole je pregledao gradski fizik dr. Franjo Herman. Navodi se da opća pučka škola ima u prizemlju zgrade tri sobe za dječjačku školu i učiteljsku zbornicu, a na prvom katu nalaze se četiri sobe za djevojačku školu. Ističe da je zgrada suha i dosta dobro građena, ali izložena propuhu i premalena, pa je već dvije godine jedan dječjački razred smješten u staroj bolničkoj zgradi pokraj župnog dvora. Klupe su trošne i trebalo bi nešto učiniti sa školom (str. 37). Škola u Bregima imala je samo dvije sobe. U takvim je uvjetima 1887. školu polazilo 253 muške i 255 ženske djece, dakle njih ukupno 508. Osim toga, 437 djece bilo je rimokatoličke vjeroispovijesti, osmero grčko-istočne i 63 židovske. Nekoliko je učenika napustilo školu tijekom godine. Za školstvo je gradska općina 1887. godine izdala 11.541 forintu. Od tog je iznosa za koprivničku pučku školu izdano 9906 forinti, od čega otpada na šegrtsku školu 1301 forinta, a za bregovsku školu 1635 forinti. Izvjestitelj je zapisao da su tijekom 1887. učitelji često bili bolesni te da je ravnajući učitelj Gjuro Ester bolovao šest mjeseci, učiteljica Kirar dva mjeseca, učiteljica Vidulić tijekom cijelog drugog polugodišta, a i učitelj Židovec je bolestan pa su se morali plaćati učitelji koji su ih zamjenjivali (40).

Vrlo je zanimljiv zaključak tog izvješća vezan uz financijsko gospodarenje. U njemu je navedeno da je gradska općina krajem 1887. dugovala 22.903 forinte te da je do kraja godine taj dug

smanjen za 10.298 forinti.³⁰ Bio je to lijep uspjeh, postignut intenzivnom prodajom drva te pažljivim i štedljivim gospodarenjem. Međutim, izvjestitelj žali da se, iako poslovanje gradske općine nije nepovoljno, ipak ne može upuštati u neke veće investicije i radove, kao što su regulacija grada i potoka Koprivnice te gradnja pločnika (41). No najzanimljiviji je završetak izvješća od 7. travnja 1888. u kojemu gradonačelnik Poljak i izvjestitelj Kociančić mole Gradsko zastupstvo da izvoli ovo izvješće uzeti na znanje »...ter da neuzkrati svoga priznanja činovničtvu gradskom, koje je kako se odtuda vidi, svoju dužnost proniknito za interes gradske općine marljivo i uztrajno vršilo«. Tijekom 1887. održano je 19 sjednica. Održavane su tijekom cijele godine, čak dva puta u srpnju i dva puta u kolovozu, što pokazuje da nije bilo ni ljetnog, ni zimskog predaha.

Međutim, napadi Poljaka na sve njegove prethodnike, a osobito na Stjepana Šašića doveli su do velike afere koja je trajala više od tri godine. Žalili su se Vjekoslava udovica Gabrić, Stjepan Šašić, gradonačelnik Koprivnice, dr. Milorad Cuculić i August Forko. Šašiću je zbog duga od 5501 forinte na štetu grada založena imovina po odluci karnosnog povjerenstva grada Koprivnice.³¹ U kontrolu je poslan i dr. Nikola Tomašić, poslije ban, a tada desna ruka bana Khuena Héderváryja, koji je 12. veljače 1890. utvrdio da su »koprivnički spisi u neopisivom neredu« te ih je prvo morao složiti, a novi, stari gradonačelnik Viktor Špišić je poslao u listopadu 1889. spise Zemaljskoj vladi na ispitivanje. Šašić se našao u vrlo neugodnoj situaciji te je 26. siječnja 1890. pisao svoju obranu na njemačkom jeziku i gotičkom pismu. Očito je bio časnik krajiške pukovnije, koji je potražio namještenje u Koprivnici nakon razvojačenja Vojne krajine 1872. godine po uzoru na Simu Blaževca u Bjelovaru. No, ono što je štimalo u Bjelovaru, nije štimalo u Koprivnici.

Zaredale su i nove tužbe. Osječki trgovac Franjo Weiss tužio je Koprivnicu zbog neostvarenog zakupnog ugovora 1886. godine, kojim je uzeo u trogodišnji zakup pijacevinu, maltarinu i potrošarinu grada Koprivnice, koju nije mogao ostvariti zbog krivih informacija te traži povrat jamčevine od 4000 forinti.³² Grad je dražbom davao u zakup sve što je mogao, što potvrđuje zapisnik Gradskog zastupstva od 30. prosinca 1889. godine.³³

Viktor pl. Špišić još je i 1890. dominirao politikom u gradu. On se 1880. zajedno s Josipom Lehpamerom, Franom Vrbanićem, Matijom Mrazovićem i Đurom Kamenarem angažirao na osnivanju Neovisne narodne stranke.³⁴ To je bilo vrijeme kada se u gradu osjećala potreba većih investicija. Grad je 1. ožujka 1890. dobio odobrenje Zemaljske vlade da može podići iz Zemaljske zaklade do 40.000 forinti za gradnju školskih zgrada i nove kapele Sv. Florijana na rok od 20 godina, s time da se u staru školsku zgradu treba smjestiti Gradsko poglavarstvo.³⁵ Dugove grada nastoji se riješiti podizanjem gradskih prireza. Nekoliko prvih nekoliko godina njegovog načelnikovanja prepuno je pritužbi na gradonačelnikovanje Stjepana Šašića kao da su sva zla nastala od 1880. do 1885., te im korijene treba tražiti u višedecenijskoj nebrizi centralnih vlasti za Ko-

³⁰ Gradska općina dugovala je početkom 1887. godine Gradskoj štedionici 13.500 forinti, a plaćala je 8,5 % kamate te Prvoj hrvatskoj štedionici u Zagrebu 4000 forinti uz 7 % kamate. Gradska općina bila je dužna i Viktoriji Čani određen iznos za kupnju kuće, te Samuelu Steineru nakon izgubljene parnice za zemljište. Imala je još neka manja dugovanja.

³¹ HDA, f. 79, kut. 870, 3-9 11551-1889, 42503-1889.

³² HDA, f. 79, kut. 870, 3-10 5347-1888 (9259-1888).

³³ HDA, f. 79, kut. 870, 3-10 10174 - 1888 (4031-1890).

³⁴ Odvjetnik Viktor Špišić je od 1861. do 1891. imao veću ulogu u političkom životu Koprivnice. (I. PERIĆ, II., str. 32., 88, 147, 187, 197.) Špišić je na Saboru 27. rujna 1881. izabran u odbor za procjenjivanje zemaljskog proračuna.

³⁵ HDA, f. 79, kut. 871, 3-10 4027-1890 (8525-1890) - Gradsko poglavarstvo je podnijelo molbu 25. I. 1890. godine. U tom se dokumentu iskazuju dugovi i prihodi grada. Tvrdi se da je gradska ciglana donijela 1887. prihod od 8268 forinti, 1888. godine 8421, a 1889. godine 6603 te da uspješno svake godine sve više puni gradsku blagajnu.

privnicu čije područje je stiješnjeno između Varaždinske i Križevačke županije, odnosno vojnih i civilnih vlasti.

Osobito su veliki sukobi bili oko proračuna jer novca nije bilo dovoljno ni za redovne potrebe, a investicije su se nametale kao neodgodivi zahtjev grada koji se povećava. U Gradskom su zastupstvu sve važnija mjesta zauzimali Židovi, trgovci, odvjetnici i liječnici, koji zastupaju interese grada smatrajući ga trajnim domom. Stari koprivnički obrtnici - kao što je otac dr. Rudolfa Horvata, rođenog 1873., posustaju.³⁶ Na koprivnički proračun za 1890. podnesen je utok Martina pl. Ožegovića koji tvrdi da je proračun nejasan i neprovediv.³⁷ Tom je utoku priložen zapisnik XV. redovne sjednice Gradskog zastupstva od 28. studenoga 1889. godine iz kojega se vidi da su zbog teških vremena stavke prvotnog proračuna snižene sa 75.309 forinti na 64.942, dok su izvanredne potrebe od 78.782 krune brisane. S obzirom na to, proračun je utvrđen na 134.382 forinte, od čega je prihodima bilo pokriveno samo 124.767 forinti, pa je trebalo pronaći mogućnost da se ta razlika pokrije kreditom, odnosno gradskim prirezom od 34 - 35 posto. Građani su bili šokirani. Stanje u školstvu je bilo neizdrživo i trebalo je nabaviti 40.000 forinti za gradnju nove škole te još 3000 forinti za kapelu Sv. Florijana koja je stajala kao ruglo u središtu grada. Proračun se prerađivao i četvrti put te je konačno utvrđen na 121.883 forinte, pri čemu je pokriće bilo 117.767 forinti, što znači da je trebalo na izravni porez od 28.000 forinti, koji se plaćao državi, uvesti prirez od 16 posto. Međutim, Viktor pl. Špišić je 7. ožujka 1891. umro nakon što je bio zastupnik u Saboru pet mandata.

Khuen Héderváry je 14. ožujka 1891., nakon što je 7. ožujka 1891. umro Špišić, imenovao Kolomana pl. Matačića,³⁸ koji je kao kotarski načelnik upravljao i Koprivnicom do 1. svibnja 1893., za vladina povjerenika grada. Matačićevo imenovanje bilo je najbolje što se Koprivnici moglo dogoditi. Njegova je uprava bila racionalna i doprinijela je stabilizaciji života u Koprivnici. Iako je vladao autoritativno donoseći odluke nakon kraće konzultacije s uglednim građanima, Matačić je za Koprivnicu učinio mnogo dobra, iskoristivši svoje iskustvo dugogodišnjeg državnog činovnika. On nije zazirao od investicija i opterećivanja građana, smatrajući da građani moraju stvoriti uvjete da se grad i u 20. stoljeću uspješno razvija te da se mora učiniti nešto po uzoru kako je to radio Milan Ambruš u Zagrebu kako bi grad krenuo putem razvoja i napretka. Pristupio je gradnji nove gradske osnovne škole što je stajalo 72.000 forinti, koju je 20. listopada 1892. blagoslovio župnik Antun Kovačić. Matačić je s 18.000 forinti popravio župnu crkvu koja je bila zatvorena od 1890. jer je prijetilo urušavanje stropa. Gotovo je dovršio zatrpavanje graba pa je na tom prostoru gradski vrtlar Dragutin Ruhl uredio lijep perivoj i sagrađen je glazbeni paviljon jer je Matačić volio glazbu. Premjestio je sajmište na Lenišće i dao sagraditi modernu gradsku klaonicu, uočivši veliko bogatstvo stoke na tom području i mogućnosti izvoza. Dao je porušiti ubožnicu koja je stajala naslonjena na župni dvor i u kojoj su pokraj ubogara bili smješteni i neki razredi pučke škole. Kako bi sve to mogao ostvariti, Matačić je za 139.000 forinti prodao šume koje su okruživale grad, a za 16.000 forinti ogrjevna drva iz šume u Bregima. Utjerao je 20.000 forinti zaostalih dugova od građana, a 16.250 forinti dobio je od države na ime kamata za odštetu korištenja regalnih prava. Godišnji prihod grada iznosio je 92.000 forinti, a time je trebalo pokriti sve izdatke za gradske činovnike i upravu.

³⁶ HDA, f. 79, kut. 870 10174/1888, 4031-1890. Ovaj Franjo Poljak bio je otac tajnika Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva dr. Franje Poljaka koji je to društvo i doveo do sloma (vidi: M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga 1907. - 1925., *Povijesni prilozi*, 10, 1992., 253 - 290). Poljakovi su u 19. stoljeću živjeli na veleposjedu u Orahovici i zauzimali se za radikalnu agrarnu reformu koju je Franjo Poljak kao ministar agrarne reforme i počeo 1919. godine.

³⁷ HDA, f. 79, kut. 870. 3-10 10174-1888 (4031-1890).

³⁸ Koloman Matačić bio je djed Lovre Matačića, glasovitog dirigenta Zagrebačke filharmonije.

Sa Zemaljskom vladom vodio je sukob radi ubiranja gradske potrošarine od žestokih pića čega je grad Koprivnica bio oslobođen. U žalbi na bana Khuena Héderváryja Matačić je 23. travnja 1892. naveo: »Gospodarstvo občine isto je ono u malom, što je gospodarstvo države u velikom. Kod jednog i drugog pokazuju se potrebe koje se pokriti moraju, koje napreduju s duhom vremena, a uvelike su ovisne kod obćinah osim o susjednih odnošajih, još i ob odnošajih naprama državi, zakonodavnom tielu i upravi u širem smislu.

Uredjenje financijalnog gospodarstva obćinah stoji pod istim uplivi, pod kojimi i ono države, ono se osniva na istih znanstvenih načelih kao i kod države, te se imade strogo držati načelah financijalne znanosti, a osim toga mora obćina kadkad zahvatiti i preko tih načelah prema svom specijalnom položaju, budu naravnom, budu narodno-gospodarstvenom i njihovim zahtjevom. Za nove ili povećane terete, daće, imade gradska uprava svojim stanovnikom podavati i koristi. Te koristi ne mora da su upravo materijalne, već mogu i biti i duševne kulturne, pa je i za svaku obćinu bezkrajni razvoj njenog života ideal kojemu mora nastojati da se približi. U tom nastojanju ne smije se obazirati na humanizam, već mora pred očima imati lih rastući razvoj. Gospodarstveni razvoj pojedinaca zavisi o razvoju obćine, razvojem postaje pojedinac jaćim, jaki pojedinci saćinjavaju jaku obćinu, a gospodarstveno jake obćine daju jaku državu. To valja za sve obćine, valja po tom i za obćinu slob. i kr. grada Koprivnice«.

Nakon tog opširnog uvoda, koji odražava karakter povjerenika Matačića, on opisuje da se mnogo radilo na razvoju grada, ali je nedavno gospodarska snaga počela padati u svim granama jer »grad Koprivnica nije imao nikakove privlačive snage ni za svoj okoliš, a kamoli za udaljenije krajeve, jer nije pokazivao nikakove životne sile«. Naime, grad nije imao nikakav program razvoja jer je bio u stalnoj novćanoj oskudici. Gospodarski produkti nisu se otkupljivali, a trgovina i obrt spalili su na niske grane i zbog toga cijeli sustav boluje. »Tomu se mora naći lieka, a mođe se samo tako ako se tomu tielu dade obilne životne snage, podignućem njezinih dohodakah, otvorenjem vrelah dohodka, da si unapredi duševno i materijalno blagostanje.« U gradu su se nedavno počele provoditi prosvjetne investicije koje će trebati uzdržavati redovitim dohocima, a među najvažnije izvore gradskog dohotka spada ubiranje potrošarine od žestokih pića. No, Zemaljska je vlada naredbom od 9. srpnja odlučila da grad mođe ubirati potrošarinu na žestoka pića samo do kraja 1892., a tada taj porez preuzima država jer je to regalno pravo. Braneći pravo daljnjeg ubiranja tog poreza, Matačić tvrdi da ubiranje toćarine nije regalni dohodak, nego je to potrošarina i ako im se ukine taj porez, morat će podići gradski namet jer bi gradska općina izgubila 70 - 80 tisuća forinti, što znaći povišenje gradskog nameta od 28 do 30 posto. Matačić je istaknuo da bi zbog ukidanja potrošarine, a s obzirom na investicije u koje se upustila, svake godine imala veliki manjak od 16 do 18 tisuća forinti, što bi znaćilo da se na državni porez od 28.000 forinti mora uvesti prirez od 60, pa čak i više od 70 posto. Ustvrdio je da niti jedno rješenje koje se predlađe, tj. uvođenje uvoznine ili porez na provoz robe, nije provedivo jer je uvoz u grad malen, a na provoz se ne mođe udariti daća jer bi to posve uništio svaku trgovinu. Stoga je Matačić predložio konzultaciju trgovaćkog zbora i skupštine obrtnika, istaknuvši da se položaj grada Koprivnice ne mođe nipošto usporediti s onima Zagreba ili Osijeka, koji ubrzano kroće naprijed »dok se Koprivnica jedva puževimi koraci za njimi miće«. Uvođenje nameta većeg od 70 posto na državni porez uništio bi pućanstvo. Matačić je naglasio da potrošarina na žestoka piće ne tišti svakog građanina jer većina građana ima svoje vinograde i ne konzumira alkohol u krćmama, a uvećani prirez na državni porez tištio bi sve građane. »U predgradu Bregih na primjer, koje imade 1400 dušah, postoje dvie krćmice i kad ne bi vlasnici krćme imali svog imetka, lasno bi polag krćme poginuli, jer seljak tamo ne ide u krćmu.« Potrošarina od žestokih pića, dakle, tereti goste, odnosno strance, osobito u vrijeme sajmova. Napomenuo je da se ta potrošarina ubire od davnine, a osobito od 1868. godine. Gradska općina troši za škole godišnje 11.788 fo-

rinti, a izvanredno 4380 forinti, dok potrošarina iznosi jedva 13.000 forinti, pa taj porez ne pokriva u potpunosti ni školstvo čije potrebe rastu. Trošak za školstvo je uvećan za 1400 forinti osnivanjem petih razreda, a morat će se otvoriti i paralelni prvi razred za dječake jer »...broj djece neprestano raste. Morat će se otvoriti i trgovački tečaj na šegrtskoj školi, pa će i za to trebati kojih 8-900 forinti«. Matačić zbog svega toga moli Zemaljsku vladu da povuče svoju naredbu od 9. srpnja 1892. godine jer »...inače mora ovogradsko zastupstvo zabrinutim okom i srcem izgledati u žalostnu budućnost ovog kraljevskog i slobodnog starodrevnog grada«. ³⁹

Zašto je njemu toliko stalo do tog poreza? Iz oglasa br. 3106 od 27. lipnja 1890. vidi se da je Zastupstvo na sjednici 25. lipnja 1890. zaključilo da će dozvolu točenja davati samo onima koji unaprijed plate za piće koje će se koristiti, i to povišeno četiri novčića po litri vina, tri novčića po litri piva, devet novčića po litri rakije i 14 novčića po litri likera. To je povišenje proglasio još gradonačelnik Viktor pl. Špišić, želeći na taj način umanjiti manjak jer je 1889. ubrano u ime potrošarine na žestoka pića 17.367 forinti, a 1890. samo 15.387 forinti. Matačić nazire da dolaze crna vremena, pogotovo stoga što su 1892. vinogradi pozebli, »a prirodje li opet »medljika«, tada će ove godine biti prirod još manji, vino skuplje, a po tom i potrošak još slabiji od prošle godine«, što će se odraziti i na tom porezu. Matačić je napisao: »Obzirom na to te s razloga što je dohod od potroška pića integrirajući dio gradskog proračuna, jer je taj dohod dio redovitog pokrivača, bez kojeg gradska občina biti ne može, a tko hoće da škole i zavode i nadalje uzdržaje, to gradsko poglavarstvo ni zastupstvo ne može ni s daleka doći na misao da bi pristojbu od potroška žestokih pića snizilo«. ⁴⁰

Rasprava o proračunu za 1891. godinu iskazuje potrebe od 140.763 forinte i pokriva od 134.741 forinte, što znači da su nedostajale 6023 forinte, odnosno da je na državni izravni porez od 32.388 forinti trebalo odrediti gradski prirez od 18 posto. ⁴¹

Međutim, začuđuje sjednica od 23. siječnja 1892. na kojoj je glavni prijedlog proračuna podnio Ivan Marenčić. Nakon teške rasprave usvojen je gradski proračun u iznosu od 199.276 forinti, od čega je 112.203 forinte trebalo upotrijebiti za redovne, a 87.069 forinti za izvanredne potrebe. Zbog izvanrednih prihoda od 91.976 forinte, koji su proizlazili iz prodaje šuma i nekretnina, manjak je iznosio 2658 forinti, a to znači da je trebalo raspisati prirez od deset posto, što je bilo svim podnošljivo. ⁴² Za gospodarstvo je izvjestitelj bio Stjepan Subotičanec, a za financije Franjo Gaži. Zastupnici su bili: David Deutsch, Šandor Gross, Jacques Hirschler, Andro Horvat, Martin Krapinec, Franjo Kušević, Mirko Kvakarić, Koloman pl. Matačić, Benko Petričić, Tomo Podunajec, Martin Puhalo, Josip Reš, Vinko Reš, Ivan Rogina, Josip Rogina, Gjuro Vaić i Ljubomir Živković. Odsutni su bili Arnold Betlheim, Stjepan Hauzlić, Matija Pavelić, Kovač i dr. Mato Vidoša. Rasprava je bila izuzetno teška. Živković se s još deseticom zauzimao za to da se gradi samo ženska škola za 15 do 20 tisuća forinti te da se deset godina skuplja novac za novu gradsku vijećnicu jer bi se tako dobile dvije lijepe zgrade. Franjo Kušević podsjetio je da Koprivnica ima veliki imetak u šumama te da ne treba dizati veliki zajam od 40.000 forinti jer »...zastupstvo mora gledati na 100 godina unaprijed« i svijest građana o gradu nije razvijena. Kušević je naglasio da zbog šuma »...ima malo gradova koji bi se nalazili u tako sretnih okolnostih« i da se tim imetkom može učiniti mnogo korisnih stvari. Šume daju godišnji prihod od 8000 forinti. On je smatrao da »štednja nije uvijek i prištednja« te da je već u proračun za 1890. uračunat zajam od 40.000 fo-

³⁹ HDA, f. 79, kut. 934, UOZV, 1890-1892, br-4470 ex 1892. Molba od 29. listopada 1892. godine.

⁴⁰ Isto. Molba od 23. travnja 1892. godine.

⁴¹ HDA, f. 79, Kut. 933, 1891-1893, 3-10, 15149/1891. - proračun grada Koprivnice za 1891 godinu. Rasprava se vodila 30. siječnja i 7. veljače 1891., što znači da je proračun donesen u posljednjem trenutku.

⁴² Isto. Proračun za 1892. godinu. Matačić je ovaj proračun potpisao 16. svibnja 1892.

rinti koji ipak nije dignut, iako ga je vlada obećala odobriti. Kušević je dodao da pitanje nove zgrade Gradskog poglavarstva može čekati još deset godina. Arnold Betlheim naglasio je da su se sada nagomilali svi problemi koji se godinama nisu rješavali, ali se »...odlagati više ne može«. Smatra da bi gradnja djevojačke škole bila rješenje za nekoliko godina, a onda bi se problem škole nanovo pojavio. Podunajec je bio za gradnju škole, ali ne zajmom, nego gotovinom. Matačićev govor ipak je bio ključan. On je istaknuo da treba odbiti prijedlog deseterice te da treba zajmom graditi školu koja će zadovoljiti potrebe barem 40 godina, ali treba paziti da gradnja ne prijeđe iznos od 40.000 forinti. Stoga je predložio da se ponovno potvrdi zaključak Gradskog zastupstva br. 292 od 28. studenoga 1889. godine.

Prvoj redovnoj sjednici Gradskoga zastupstva 23. siječnja 1892. predsjedao je Koloman Matačić, a bila je posvećena uglavnom investicijama i njihovu pokriću. Matačić je naglasio da je od prodaje drva na panju dobiveno 65.000 forinti, a od prodaje ogrjevnog drva još 12.000 forinti. Žirovina je dala 1000 forinti, a prodaja zgrade starog magistrata 6000 forinti. Od tog iznosa, za dogradnju nove škole predviđeno je 20.000 forinti, za unutarnje uređenje 2000 forinti, za gradnju klaonice 10.000 forinti, za gradnju ubožnice koju treba vezati uz novu bolnicu 15.000 forinti, za gojidbu šume 1600, za gradnju vatrogasnog spremišta, za uređenje potoka Koprivnice i gradnju sajmišta 3000 forinti te za povrat duga zakladi Reš 4800 forinti. Matačić je napomenuo da iznos za gradnju pučke škole ne smije prijeći 45.000 forinti, kako je odredila Zemaljska vlada, odnosno podržao dr. Izidor Kršnjavi, predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu u Zemaljskoj vladi. Naglasio je da se realizacija tog programa može provesti samo ako se uspješno proda šuma, odnosno ako bude odobrena njezina prodaja jer ako do toga ne dođe, trebalo bi sklopiti novi zajam. Istaknuo je da su sve te investicije nužne ako se želi da Koprivnica postane moderan grad. U zaključku broj 3 opravdao je gradnju ubožnice jer tamo ljudi »ne žive, nego vegetiraju« te žive uglavnom od prosjačenja. Pod čl. 4 objasnio je da nova pučka škola treba imati 12 moderno opremljenih soba, a i za šegrtsku školu treba stvoriti potrebne uvjete. Pod čl. 6 opravdao je gradnju vatrogasnog spremišta jer je sadašnje u ruševnom stanju. Osim toga, neće biti skupo jer će gradska ciglana dati ciglu. Predviđeno je i 1200 forinti za zatrpavanje graba na gradskom šetalištu, a Podunajec iz Bregga predložio je da se od tog iznosa odvoji 400 forinti za zasipavanje grabe kod crkve u Bregima i gradnju ceste u Trnovcu.⁴³ Odlučeno je da se za staklenik vrtlarije votira 150 forinti, a s 1800 forinti da se sagradi nova kapela Sv. Florijana u Varaždinskoj ulici. Za adaptaciju dotadašnje pučke škole u Gradsko poglavarstvo i potrebnu prigradnju određeno je 6000 forinti, ali je određeno i 1500 forinti kako bi se dotadašnja gradska kuća mogla preurediti u kotarski sud. Određeno je također da se za čišćenje potoka Koprivnica da 3000 forinti, za gradnju mosta na svinjskom trgu 700 forinti te za uređenje baraka prema Herešinu 500 forinti. Iskolčenje močilišta za konoplju i lan od 400 forinti je odbijeno, ali je zato za gimnastičke sprave predviđeno 300 forinti. Matačić je potpisao ovaj zapisnik 16. svibnja 1892., što znači da se odmah nakon odobrenja Zemaljske vlade moglo prići radovima. Određena su i sredstva za uređenje župne crkve i župnog dvora.

S obzirom na sva ta ulaganja, čini se da je grad Koprivnica, kao i cijela Hrvatska, poslije 1891. izašao iz 20-godišnje financijske krize. Stjepan Subotičanec predložio je da se namjesti stalni gradski arhitekt jer je to zahtijevao intenzitet gradnje u gradu. Poboljšao se i položaj gradskih namještenika pa se osim Tomi Šestaku, plaća povećana i petorici lugara. Oni su od 1884. primali samo 120 forinti godišnje, a 9. siječnja 1890. povišena im je plaća na 144 forinte te 1892. na 200 forinti.⁴⁴ Plaća ranarnika Vaclava Vondračeka povišena je s 400 na 600 forinti, »s obzirom na

⁴³ HDA, f. 79, kut. 933, 3-10, 15149/1891.

⁴⁴ HDA, f. 79, kut. 928, 1891. - 1893.

službu i u Koprivnici vladajuću skupoću«. ⁴⁵ Zanimljivo je da je protiv povišenja plaće Šestaku bio samo Kušević koji je ustvrdio da Šestak zarađuje sa strane. ⁴⁶ Sve te povišice morala je odobriti Zemaljska vlada pa je trebalo prezentirati i proračune i obračune za 1898., 1890. i 1892. za perovodno osoblje, koliko za strukovnjake, koliko za pomoćno osoblje, a koliko za konvencionalno osoblje. Tijekom 1892. za sve osoblje je trošeno godišnje 11.650 forinti. ⁴⁷

Međutim, program investicija u gradu je zapinjao i nije tekao prema planu. Na sjednici Gradskog zastupstva 30. ožujka 1893. iskazano je da se gradski prihodi ne ostvaruju kako je planirano te da je umjesto 64.510, ostvareno samo 55.510 forinti, što znači manjak od 9000 forinti. Navedeno je da će biti problema s plaćanjem kamata na odštetnu glavnica za otkup regalnih prava. Mixich pl. Lujo, gradski vijećnik, obavijestio je Zemaljsku vladu da je gradski arhiv u silnom neredu. Zbog toga je tražio da veliki župan Radoslav pl. Rubido-Zichi odredi uređenje arhiva jer Gradsko zastupstvo nije htjelo odobriti 600 forinti za sređivanje arhiva, ali će se arhiv u srpnju ili kolovozu 1893. preseliti u novu Gradsku vijećnicu i treba ga urediti jer se drugačije ne može posloovati. ⁴⁸

Ipak se Koprivnica ubrzano pretvarala u moderan grad. Gradile su se nove kuće, a židovski su trgovci znatno pridonosili modernizaciji grada. ⁴⁹ U vrijeme načelnika Alekse Mikca i poslije Matije Pavelića mnogo se radilo, ali i mnogo privređivalo. Međutim, i oni i cijelo Gradsko zastupstvo bilo je uglavnom oporbno, a okupljali su se u kući predsjednika Gradske štedionice Franje Šempera i domovinaša Šandora Toplaka. Godine 1896. zatražili su da Koprivnica ne šalje izložke na milenijsku izložbu u povodu 1000. godišnjice dolaska Mađara u Panonsku nizinu u Budimpeštu. ⁵⁰ Očito je da su građani Koprivnice zbog politike koju su Mađari provodili na željeznici, gdje se kartu moglo kupiti samo na mađarskom jeziku i isto tako ispuniti tovarni list ili poštansku dopisnicu, bili jako antimadžarski raspoloženi, što je bilo izraženo i 1903 godine. Koprivničanci su vidjeli kako gradovi u Mađarskoj cvjetaju i kako ih Koprivnica - usprkos svim naporima njezinih stanovnika - ne može u tome slijediti. Na velikoj gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu 1891. iz Koprivnice su malu kolajnu dobili J. Hirschler i sin, a priznanje N. Ceklović, Pavao Lopatić i Adam Scheyer, s time da je zastupljenost porotnika iz Koprivnice na izložbi bila vrlo mala ako se izuzme izuzetno jaka prisutnost grofa Pavla Raucha. Učitelj Josip Kirar bio je u odboru za gospodarsku obuku. ⁵¹

Međutim, Koprivnica se politički sve više okreće prema pravašima koji su zauzimali sve važnije mjesto na političkoj sceni Hrvatske. Grad je bio izložen učestalim kontrolama Zemaljske vlade, ali nisu pronađeni nikakvi manjkovi. ⁵²

⁴⁵ HDA, f. 79, kut. 928, 3-8 3551/1892. i 3-8 17236/1893 (22997-1893). Te je povišice podržao i Matačić kao vladin povjerenik na IV. redovnoj skupštini Gradskog zastupstva 16. ožujka 1893. godine.

⁴⁶ HDA, f. 79, ku. 928, 1891. - 1893., 3-8 1760-45048/1892. Povišica je odobrena 18. prosinca 1891., a spisu je priložen i dekret od 4. siječnja 1874. kada je Šestak imenovan kapelnikom.

⁴⁷ HDA, f. 79, kut. 928, 1891. - 1893., 3-8 3552/1892.

⁴⁸ HDA, f. 79., kut. 933 - Zapisnik Gradskog zastupstva od 30. ožujka 1893. godine.

⁴⁹ *Židovi u Koprivnici. Katalog izložbe priređene u Koprivnici 2005. godine.* Priredio Dražen Ernečić, Koprivnica, 2005. Ovdje je navedena i ostala literatura za tu temu.

⁵⁰ S. MATKOVIĆ, Saborski izbori, 160.

⁵¹ Janko IBLER, *Gospodarsko-šumarska izložba Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva g. 1891., Zagreb 1892., str. 91 - 92, i Katalog izložbe, Zagreb 1891., str. 62.* Iz tog kataloga vidi se brojno članstvo gospodarske podružnice u Koprivnici (str. 72 - 74).

⁵² HDA, f. 79, kut. 1081, 3-9 5946/1894. i 3-9, 23488/1894. Pajo Ugarković dolazi kao potrošarinski kontrolor u Koprivnicu. U nove izvide dolazi Ivan pl. Mrzljak koji je otkrio da je računovođa Gradskog poglavarstva pronevjerio u vrijeme načelnika Franje Poljaka 617 forinti, za Viktora Špišića 2430 i u vrijeme povjerenika Kolomana pl. Matačića 2098 forinti naplatom uvoznine koja se ne smije opterećivati. Mrzljak je tražio da računovođa, koji je zatvoren u istražnom zavodu u Bjelovaru, taj iznos vrati. (HDA, f. 79, kut. 1801, 3-9, 58405/1894.)

Krajem 19. stoljeća u Koprivnici svoj utjecaj šire pravaši i socijaldemokrati.⁵³ Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije od 1894. godine, Milutin pl. Kukuljević Sakcinski, kontrolirao je kretanje socijalista, ali promaknulo mu je djelovanje dr. Ivana Ružića koji je radio kao odvjetnik u Zagrebu i poslije u Bjelovaru, a došao je u Zagreb iz Rijeke. Izabran za saborskog zastupnika u koprivničkom kotaru nakon smrti zagrebačkog kanonika Stjepana pl. Vučetića koji je izabran poslije smrti Viktora pl. Špišića 30. travnja 1892. za zastupnika s 265 glasova, dok je kandidat Stranke prava, hrvatski književnik Eugen Kumičić, dobio 195 glasova.

Poraz na izborima 1892. godine osvijestio je pravaše koji su tada počeli raditi na slozi te su 1894. sastavili program koji je bio vrlo privlačan građanima sjeverne Hrvatske. Kandidat za Koprivnicu trebao je biti odvjetnik dr. Ivan Ružić. On je naglašavao važnost prosvjete, hrvatskog jezika i poboljšanja standarda, a djelomično i antisemitskom propagandom. O tome je pisao u svom listu *Hrvatski narod* koji je pokrenut 1892., a bio je namijenjen hrvatskom puku. To je također pisao i *Hrvatski radnički glas*, tiskan kod Janka Dujaka u Sisku.⁵⁴ Ružić je nastupao kao predstavnik udružene opozicije, ali je bio i veliki protivnik Josipa Franka, vođe Čiste stranke prava.

S metamorfozom Narodne stranke u vladinu Khuenovu stranku, u kojoj se nalaze i pravi mađaroni, Narodna čitaonica u Koprivnici izgubila je članstvo te se zatvara 1894., iste godine kada je prihvaćen zajednički program za cijelu pravašku stranku. No, 1896. otvorena je nova Hrvatska čitaonica koja je postala sastajalište pravaša i s kojom Koprivnica ulazi u 20. stoljeće.

Na saborskim izborima 21. svibnja 1897. godine iz oporbe se kandidirao odvjetnik dr. Ivan Ružić. Iz Narodne stranke, koja je već zastupala vladinu politiku, kandidirao se zagrebački odvjetnik dr. Ljudevit Švarc, a iz Čiste stranke prava književnik dr. Eugen Kumičić, ali on je povukao svoju kandidaturu.⁵⁵ Iznenađen Ružićevom pobjedom usprkos satniji 16. pješačke pukovnije i zatvaranju 200 osoba u izbornom kotaru, Khuen je dao poništiti te izbore pa su 4. prosinca 1897. provedeni naknadni izbori na kojima je Schwarz dobio 234 glasa, a Ružić samo 182. Takav izborni rezultat ostvaren je uz teško nasilje. Kotarski načelnik, a istodobno i povjerenik grada Edo Šmit dao je zatvoriti 11 građana koji su glasno agitirali za Ružića, odnosno opoziciju.⁵⁶ Iako pravaška, Koprivnica je ušla u 20. stoljeće kao grad čiji političari potpomažu nagodbenjački sustav. Khuenovština, khuenovci i Khuenova politika mrkve i batine bila je niz godina uspješna, a ban Khuen Héderváry vodio je vrlo vještu politiku koja se slomila tek 1903. godine. Usprkos velikim poteškoćama i nepovoljnim okolnostima, Koprivničanci su očuvali svoju narodnost i razvili samoupravu. Uz to, bili su pripremljeni na otvaranje tvornica i gimnazije te na intenzivniji gospodarski razvoj oslonjen na marljivi narod, koji tek krajem Prvoga svjetskog rata pada u novu krizu.

⁵³ Socijalist Tomo Vdović, koji se preselio iz Zagreba u Koprivnicu 1897. godine da bi ondje otvorio krčmu u Kaniškoj ulici, bio je propagator Socijaldemokratske stranke koja je 1895. dobila slobodu javnog djelovanja. Bjelovarsko-križevačkog velikog župana Kukuljevića zagrebački je gradonačelnik Adolf Mošinski upozorio na Vdovićeve te se Vdovićevo kretanje i ponašanje u Koprivnici počelo kontrolirati. (S. MATKOVIĆ, Saborski izbori..., str. 157.)

⁵⁴ S. MATKOVIĆ, 167 - 168.

⁵⁵ S. MATKOVIĆ, str. 157; R. HORVAT, Koprivnica, str. 264. U Koprivnici su zatvoreni Gjuro Omrza i Ivan Skoliber, trgovački pomoćnici, tei Franjo Jošt, sluga.

⁵⁶ S. MATKOVIĆ, 171.

SUMMARY

Town of Koprivnica entered an urban era in the second half of 19th century as a small, underdeveloped town, squeezed in between the civil and the military Croatia. However, through enormous efforts of its citizens, Jews in particular (who easily infiltrated into the local population), the town developed well, save for the periods of crises. By the end of the century, there were firm foundations for a modernized urban place. The setting a foundation stone for the town's new elementary school attracted the viceroy Josip Jelačić himself. Others, like the town's mayor for many years, Dr Viktor Špišić, also the member of the Parliament attended, as well as the nobility, like Koloman pl. Matačić, who invested a great deal of energy to fight for the town's new investments, that will improve and change Koprivnica. This is how the town created all needed prerequisites, like economic, educational and social institutions, necessary for further growth and development in the upcoming 20th century.